Pravni život

časopis za pravnu teoriju i praksu

TEMATSKI BROJ

pravo i stvarnost

UDRUŽENJE PRAVNIKA SRBIJE

BROJ 9 • BEOGRAD • 1997 • TOM I

Пор 1633

UDK 34 (497.11) (05) YU ISSN 0350–0500

PRAVNI ŽIVOT

ČASOPIS ZA PRAVNU TEORIJU I PRAKSU

ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ У БЕОГРАДУ БИБЛИОТЕКА

»Pravni život«, časopis za pravnu teoriju i praksu pojavio se 1952. godine kao zajedničko glasilo udruženja pravnika Srbije i Bosne i Hercegovine, a nešto docnije i Udruženja pravnika Crne Gore.

Pošto su ostala dva udruženja počela izdavati sopstvene časopise, »Pravni život« 1969. godine postaje glasilo Udruženja pravnika Srbije.

Časopis objavljuje teorijska istraživanja i studije iz jugoslovenskog i uporednog prava kao i materijale sa naučnih i stručnih skupova. U njemu se poklanja pažnja u svemu onome što se u pravnom životu zbiva. Na njegovim stranama objavljuju se izabrane odluke iz sudske i arbitražne prakse, osvrti i prikazi novih knjiga kao i raznovrsni prilozi iz svakodnevne prakse. Kao glasilo Udruženja pravnika Srbije, časopis prati delatnost pravničke organizacije i o njima obaveštava čitaoce.

Dosadašnji urednici »Pravnog života« bili su: Mihailo Đorđević (1952–1969), dr Živojin Aleksić (1969–1975) i dr Milan Petrović (1975–1980).

Broj 9/1997 / Godina XLVI / Knjiga 434
str. I–CC, 1–1072

Beograd

Glavni i odgovorni urednik
SLOBODAN PEROVIĆ

Redakcija
STEVAN LILIĆ, BOGOJE MARJANOVIĆ, MIODRAG ORLIĆ,
SLOBODAN PEROVIĆ, RATOMIR SLIJEPČEVIĆ

Izdavački savet
Vladislav Branovački, Slavko Carić, Budimir Košutić, Petar Milutinović,
Jezdimir Mitrović, Miroslav Paunović, Slobodan Perović, Dragoljub Petrović,
Koviljka Romanić, Gordana Stanković, Dragoljub D. Stojanović (predsednik),
Slobodan Šoškić

Izdavač
UDRUŽENJE PRAVNIKA SRBIJE
Beograd, Proleterskih brigada 74,
tel. 4443-024, 4448-459, 4446-910,
poštanski fah 950

Grafička obrada i korektura
Miodrag Golubović

Kompjuterska obrada i prelom teksta
Julijana Drašer

Pretplata za 1997. godinu iznosi: za fizička lica – 200 dinara, za pravna lica – 400 dinara, za inostranstvo – 100 US $. Pretplata se vrši na žiro račun broj: 40803-678-2-4725, uz naznaku: Pretplata za časopis »Pravni život«.

Tiraž: 3.000 primeraka

Štampa: »INTERGRAF – MM«, Beograd

PRAVO i STVARNOST

U spomen na delo

Đorđa Tasića
(1892–1943)

Jedanaesti susret Kopaoničke škole prirodnog prava (13–17. decembar 1997. godine) posvećen je Đorđu Tasiću – pravnom misliocu svetskog glasa.

Tematska sadržina svih priloga (340 referata) prilagođena je Heksagonu prirodnog prava i to: Pravo na život, Pravo na slobodu, Pravo na imovinu, Pravo na intelektualnu tvorevinu, Pravo na pravdu i Pravo na pravnu državu.

Redakcija uručuje 4 nova toma, (9–12/97) svojim pretplatnicima, učesnicima Kopaoničke škole prirodnog prava, čitaocima i pravničkoj javnosti u uverenju da ove knjige zajedno sa Zbornicima iz ranijih godina uvećavaju anale Kopaoničke škole prirodnog prava.

R e d a k c i j a

Đorđe Tasić (1892–1943)

i tačnost, do stepena nepoznatog u većini ranijih kultura... Neophodnost rada, tačnosti i urednosti mora da se pretvori u unutrašnji nagon prema novim ciljevima. To znači da društvo mora da proizvede takav društveni karakter kod koga bi ovi nagoni bili urođeni«.[30]

S obzirom da su mas mediji u rukama centara moći, koji putem njih teže da ostvare homogenizaciju misli i akcije oko ciljeva koji odgovaraju tim centrima moći, mora se razvijati individualnost i samosvest ljudi kao efikasan oblik borbe protiv porobljavanja uma.

Za ljude koji su deo javnog mnjenja, i koji su podložni njegovom uticaju, karakteristično je to da mogu da se slože oko nečega a da se pri tom ne razumeju. U uslovima prave i istinske komunikacije, moguće je da se ljudi ne slažu ali da se razumeju.

Mas mediji, kao glavni kreator javnog mnjenja, naizgled omogućavaju bržu i bolju komunikaciju. Međutim, plasiraju se »poruke« i tako se onemogućava interakcija. Kada nema uzajamnog delovanja, odnos je nužno odnos moći i nemoći. Civilizacija podrazumeva kretanje ljudskog roda ka boljem, predstavljanje javnog mnjenja kao civilizacijske tekovine je opasna podvala. Javno mnjenje ne trpi dijalog. Ono nastupa sa pozicija moći, koju mu daje njegova brojnost. Ali, tamo gde nema dijaloga nema ni istine, a gde nema istine nema ni slobode. Tako se »civilizacijska tekovina« pretvorila u negaciju slobode a time i u negaciju civilizacije. Uostalom, sve civilizacijske tekovine inicijalno su rezultat genija pojedinca a ne »opšte volje naroda«.

Borba za slobodu čoveka je zapravo borba za istinsku komunikaciju između ljudi.

Svako udaljavanje čoveka od prirode same i prirodnog prava, do sada se pokazalo kao izuzetno štetno po čoveka samog. Povratak čoveka prirodi i prirodnom pravu znači i jeste povratak čoveka samom sebi. Na taj način čovek ne gubi mogućnost samoodređenja, niti mu je iko može oduzeti.

Sa željom i nadom da *sloboda* nikada neće biti definisana, i prema definiciji ostvarena.

[30] E. From: Zdravo društvo, Rad, Beograd 1963, str. 95.

Pravo i tehnologija

STEVAN LILIĆ

PRAVO PRIVATNOSTI

UVOD

Karakteristika tokova u pravnim sistemima koji prilagođavaju svoje zakonodavstvo razvoju informatičke tehnologije je uočljiva dinamika u odnosu na nove pravne institute. Prodor informatike u pravu, međutim, i pored niza upozorenja stručnjaka, u mnogim zemljama nije dovoljno spremno prihvaćen. Brojna i složena tehnička, pravna i politička pitanja koja se javljaju, ukazuju da prelazak u »informatičko doba« često više ide stihijski nego smišljenim tokom. Napredak tehnologije toliko je silovit, da »čim postane jasno o čemu se radi, to je siguran znak da je već zastarelo«.

Primena kompjutera u oblasti prava osim opštih pitanja vezanih za kompjuterizaciju, otvara i neka posebna pravna pitanja. To je, između ostalog, posledica kako neadekvatnosti tradicionalnih pravnih institucija za primenu u uslovima visoke tehnologije (npr. autorskog prava), tako i odsustva nove pravne regulative (npr. zakonskih i drugih propisa, odnosno relevantnih sudskih i upravnih odluka), kao i ozbiljnih stručnih radova u ovoj oblasti. Ipak, razvoj primene informatičke tehnologije (kompjutera) u pravu za proteklih dvadesetak godina obeležen je, pre

Dr Stevan Lilić, profesor Pravnog fakulteta u Beogradu.

svega, zahvaljujući entuzijazmu pionira u ovoj oblasti, izuzetnom dinamikom u genezi osnovnih postulata ovog područja.

Pod nazivom »pravna informatika« *(Legal informatics),*[1] ovo pravno područje, bilo je u početku pretežno orijentisano na tehnološke i edukativne aspekte uvođenja i primene informatičke tehnologije i kompjutera u automatskoj obradi i korišćenju pravnih podataka pri donošenju pravnih odluka (rešenja, presuda, zakona i sl.), kao i na pitanja informatičkog obrazovanja pravnika.[2]

Danas se, međutim, ovo područje sve više uobličava u posebnu granu »kompjuterskog prava« *(computer law)*[3] sa specijalizovanim kao što su *cyberspace law* (»pravo kibernetskog svemira«),[4] *internet law* (»internet pravo«),[5] *netlaw* (»pravo mreže«),[6] *privacy & cyber rights* (»pravo privatnosti u kibernetskom svemiru«) i sl.[7]

Zanimljivo je da nastanak i razvoj kompjuterskog prava u drugoj polovini ovog veka veoma podseća na nastanak i razvoj upravnog prava iz druge polovine prošlog veka. Administrativno pravo nije bilo poznato ni rimskim ni srednjevekovnim pravnicima. Kako se ističe, u evropskoj pravnoj tradiciji Srednjeg veka vladalo je uverenje da znanje kao takvo ne može da zastari – naprotiv, što je nešto starije to je istinitije.[8] Ovo stanovište, koje je polazilo od premise da, suštinski posmatrano, ničeg stvarno novog nema *(nihil novi sub soli),* svodilo je ulogu znanja na »otkrivanje« već postojećeg (npr. od fizičkih pojava do kontinenata). Razvojem industrijskog društva i aktivnim uključivanjem države u socijalne procese, naročito sredinom i krajem XIX veka, nastaju i razvijaju

[1] Uporedi: Stevan Lilić, *Pravna informatika – uvod u primenu informatičke tehnologije u pravu,* Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1991.

[2] Uporedi: Stevan Lilić, *Pravna informatika u pravničkom obrazovanju,* časopis *Kompjuteri i pravo,* br. 1997; Stevan Lilić, *Informatičko obrazovanje pravnika,* Bilten Saveznog suda, br. 37, 1994.

[3] Uporedi: Mirjana Drakulić, *Osnovi kompjuterskog prava,* Dopis, Beograd, 1996.

[4] Uporedi: Edward Cavazos, Gavino Morin, *Cyberspace and the Law,* MIT Press, 1994.

[5] G. Burgess Alison, *The Lawyer's Guide to the Internet,* American Bar Association, 1995; Josh Blackman, *How To Use The Internet For Legal Research,* 1996; Jasna Arsić, *Međunarodna trgovinska arbitraža na Internetu,* Pravni život, br. 12, 1996.

[6] Uporedi: Lance Rose, *Netlaw – Your Rights in the Online World,* McGraw-Hill, Berkeley, 1995; James Evans, *Law on the Net,* Nolo Press, 1995; Paul Jacobsen, *Net Law: How Lawyers Use the Internet,* Songline Studios, 1997.

[7] Uporedi: Mike Godwin, T. Smith (Editors), *Cyber Rights: Privacy and Free Speech in the Digital Age,* Times Books, 1997.

[8] Uporedi: Margaret Aston, *The Fifteenth Century,* London, 1963 (navedeno prema M. Ivoviću, *Pravo i pronalaženje informacija,* Savetovanje pravnika na Kopaoniku, 1997).

se do tada nepoznate pravne institucije, pa i čitave grane prava. Tako u okvirima nove grane administrativnog (pravnog) prava prodiru i potpuno nove pravne institucije kao što su, recimo, upravni postupak, upravni ugovori, upravni spor, zatim, koncesije, državljanstvo, eksproprijacija, patenti, ekološka zaštita, itd. Posledica ovoga je da upravno pravo danas predstavlja izuzetno složen i dinamičan »socio-pravni«[9] konglomerat pravnih, socijalnih, tehnoloških i drugih institucija koje gravitiraju oko kompleksa označenog kao »javna uprava«, odnosno »javna služba« sa ciljem uspešnog obavljanja »socijalne regulacije« (u smislu upravljanja složenim socijalnim procesima savremenog društva).[10]

Nema potrebe posebno isticati da sadržina i unutrašnja logika ovako koncipiranog upravnog prava mora izmaći svakome ko ovoj pravnoj oblasti pristupa samo sa stanovišta »otkrivanja postojećeg«, pogotovo ako se oslanja na gramatičko tumačenje »slova zakona« važećeg zakonodavstva.[11]

U tom smislu, kao što je to svojevremeno (krajem prošlog i početkom ovog veka) bilo upravno pravo, tako i kompjutersko pravo danas predstavlja izvorište ne samo potpuno novih (npr. kompjuterski kriminal), već i mnogih »recikliranih« tradicionalnih pravnih institucija. Čak se može reći da i kompjutersko pravo već ima neke svoje »tradicionalne« oblasti koje po raznim osnovama konvergiraju oko kompleksa nazvanog »kompjuterska tehnologija i pravo« *(law and computer technology).* Ovaj konglomerat, između ostalog, obuhvata područja kao što su: informatička tehnologija i donošenje pravnih odluka *(legal informatics),*[12] kompjuterski kriminal *(computer crime),*[13] pravna zaštita kompjuterskih programa *(software and copyright protection),*[14] ekspertni sistemi u pravu

[9] Uporedi: D. J. Galligan (editor), *A Reader on Administrative Law,* Oxford Readings in Soci-Legal Studies, Oxford University Press, 1996.

[10] Uporedi: Eugen Pusić, *Društvena regulacija,* Globus, Zagreb, 1989; Eugen Pusić, *Upravni sistemi I & II,* GZH, Zagreb, 1985.

[11] Uporedi: Stevan Lilić, *Upravno pravo,* Savremena administracija, Beograd, 1995.

[12] Uporedi: Jon Bing, Tryge Harvald, *Legal Decisions and Information Systems,* Universitetsforlaget, Oslo, 1977.

[13] Uporedi: Katie Hafner, John Markoff, *Cyberpunk – Outlaws and Hackers on the Computer Frontier,* Simon and Schuster, 1991; S. Harbort, *Verbrechen in Cyberspace,* Kriminalistik 3/96 (navedeno prema prema: M. Škulić, *Kompjuterski kriminalitet: da li smo bespomoćni pred ovom opasnošću,* Savetovanje pravnika na Kopaoniku, 1997).

[14] Uporedi: Ronald Robertson, *Legal Protection of Computer Software,* Longman, London, 1984; Stephan Fisherman, *The Copyright Handbook – How to Protect and Use written Works,* Nolo Press, 1994; Mirjana Drakulić, *Pravne dileme Interneta,* VII naučni skup »Internet u Jugoslaviji i Jugoslavija na Internetu«, Beograd, 1997.

(expert Systems in law),[15] kibernetsko pravo *(cyberlaw),*[16] pravo interneta *(netlaw)*[17] i dr.

U opštem kontekstu kompjuterskog prava, posebno mesto, međutim, zauzimaju pravni aspekti zaštite tzv. privatne sfere pojedinaca i njegove ličnosti. Pravno područje vezano za prodor kompjutera i informatičke tehnologije u privatni život pojedinca označava se kao *pravo privatnosti (privacy),* odnosno preciznije, *pravo na privatnost*[18] *(right to privacy).* Kako se ističe, »...od svih međunarodno priznatih ljudskih prava,[19] verovatno je najteže odrediti okvire i definisati privatnost«.[20] Uostalom, čini se da je pravo privatnosti: »...mnogo lakše prepoznati, nego ga definisati, jer privatnost predstavlja različite stvari za različite ljude i ima uticaja na druga osnovana prava«.[21]

PRAVNI POJAM PRIVATNOSTI

Od mnogih pitanja nastalih sa prodorom kompjuterske tehnologije, pravna pitanja koja proizlaze povodom zaštite privatnog života ljudi i bezbednosti ličnih podataka u kompjuterizovanim informacionim sistemima, na čelu su tog pravnog izazova.

Složenost problematike tzv. napada na privatnost *(assault on privacy)*[22] neposredno se odražava i na kontroverzu o pravnoj prirodi »privatnosti« i načinu osiguravanja efikasne pravne zaštite ličnih podataka o građanima (i drugim samostalnim pravnim subjektima). Pitanje zaštite

[15] Uporedi: Richard Susskind, *Expert Systems in Law – A Jurisprudential Inquiry,* Clarendon Press, Oxford, 1989.

[16] Uporedi: Jonathan Rosenoer, *Cyberlaw: The Law of the Internet,* Springer Verlag, 1996.

[17] Uporedi: Lance Rose, *Netlaw – Your Rights in the Online World,* McGraw-Hill, Berkeley, 1995.

[18] Uporedi: B. C. Rowe, *Privacy, Computers and You,* National Computing Center, Manchester, 1972.

[19] Uporedi: Philip Alston, *International Human Rights in Context (Law, Politics, Moral),* Clarendon Press, Oxford, 1996, str. 524, 529, 949–51.

[20] James Michael, *Privacy and Human Rights – An International and Comparative Study, with Special Reference to Developments in Information Technology,* UNESCO Publishing, 1994, str. 1.

[21] S. Chalton, S. Gaskill, *Data Protection Law,* Sweet and Maxwell, London, 1988, str. 10 (navedeno prema, Mirjana Drakulić, *Kompjutersko pravo,* Dopis, Beograd, 1996, str. 63).

[22] Uporedi: Arthur R. Miller, *The Assault on Privacy – Computers, Data Banks and Dossiers,* The University of Michigan Press, Ann Arbor, MI, 1971.

ličnih podataka istovremeno je i složeno i protivrečno – ne samo usled teškoća koje nastaju u vezi konstruisanja jedne precizne pravne definicije privatnosti, već i usled složenosti i protivrečnosti današnjih pravnih sistema. Uvođenje kompjuterske tehnologije u pravo ima »dve strane medalje«, jer kako se ističe: »...Neprijatna istina je ta, da mnogi aspekti primene informatičke tehnologije predstavljaju potencijalno ili stvarno ugrožavanje privatnosti«.[23]

Pravo privatnosti i zaštita ličnih podataka postaje, teorijski i praktično, središte interesovanje pravnika u oblasti zakonodavstva, uprave[24] i sudstva. U tom kontekstu, pravni aspekti zaštite podataka predstavljaju suštinu prava privatnosti. Iako je izraz »privatnost« *(privacy),* već stotinak godina u pravnom saobraćaju, posebno u zemljama anglo-saksonskog pravnog područja (npr. SAD, Velika Britanija), pitanje je »eksplodiralo« razvojem informatičke tehnologije i stvaranjem kompjuterizovanih informacionih sistema.[25] I pored brojnih pokušaja da se utvrdi jedinstvena definicija koja se odnosi na pravo privatnosti, pre svega usled razvoja tehnologije, pojam stalno ostaje relativno neodređen.

Jedna od ranijih definicija prava privatnosti formulisana je od strane američke jurisprudencije krajem prošlog veka, u smislu da privatnost obuhvata »pravo da se bude ostavljen na miru« *(right to be left alone).* Ova tradicionalna koncepcija privatnosti izneta je još krajem prošlog veka od strane američkih sudija S. Vorena *(S. Warren)* i L. Brandajsa *(L. Brandais).*[26] Savremena koncepcija prava privatnosti, u smislu »prava na privatnosti« *(the right to privacy)* nastaje uporedo sa prvim masovnim korišćenjem uređaja informatičke tehnologije (posebno telefona i telegrafa). Međutim, i pored svoje jednostavnosti i uverljivosti, ovakva »negativna definicija« prava privatnosti, ipak je danas neadekvatna. Međutim, »...i pored neizlečive nepreciznosti ove formulacije, ima nečeg zavodljivog u pokušaju da se privatnost izjednači sa »ne uznemiravanjem«, tj. sa idejom da se bude ostavljen na miru – ono što filozofi

[23] Arthur R. Miller, op. cit., str. 4.

[24] Uporedi: Stevan Lilić, *Data Protection and New Technologies in Public Administration,* materijal sa savetovanja »New Technologies in Public Administration«, Zagreb, 1987.

[25] David Flaherty, *Privacy and Data Protection – An International Bibliography,* London, 1984.

[26] Samuel Warren, Louis Brandais, *The Right to Privacy,* Harvard Law Review, 1980, (navedeno prema: G. L. Simons, *Privacy in The Computer Age,* NCC Publications, Manchester, 1982, str. 14).

nazivaju negativnom slobodom. Izjednačavanje ovih pojmova je pogrešno i može izazvati zablude«.[27]

Savremene alternative određivanja koncepta privatnosti stavljaju naglasak na tzv. kontrolu informacija, u smislu formulacije »ko je vlasnik informacije«.[28] Smatra se da ovakve definicije odgovaraju savremenim pozitivnim društvenim i individualnim interakcijama, jer se ne može isključiti realno »komunikaciono« okruženje u kojem se čovek stvarno nalazi. Iz tih razloga, savremena pravna teorija pravo privatnosti posmatra sa tzv. aktivnog stanovišta. Kako se ističe, prednosti pravne definicije privatnosti koja polazi od »kontrole« informacija su u tome što omogućavaju da se u tim situacijama jasno identifikuju pravni interesi. Tako, pravno posmatrano, interesi koji se javljaju kod prava privatnosti predstavlju interese »samo-određivanja« sopstvene komunikacije sa drugima i odražava želju pojedinca i grupa da saopštavaju informacije o sebi kako nađu za shodno i kome nađu za shodno.[29] U tom smislu, u pravima razvijenih zemalja, pod savremenim (aktivnim) pravnim pojmom privatnosti podrazumeva se *»...pravo pojedinca, grupa ili institucija da sami za sebe odrede kada, kako i u kojoj meri će se informacije o njima saopštavati drugim licima«.*[30]

PRAVO PRIVATNOSTI KAO MEĐUNARODNO PRIZNATO LJUDSKO PRAVO

U kontekstu međunarodnog prava, pravo privatnosti je »...jasno i nedvosmisleno utvrđeno kao *fundamentalno ljudsko pravo* koje uživa pravnu zaštitu«.[31] Tako je još 1948. godine, odredbom člana 12. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima utvrđeno da »niko ne može biti podvrgnut samovoljnom ometanju njegove privatnosti, doma, porodice i korespondencije, ili napadima na dostojanstvo i reputaciju«.[32] Međutim, nezavisno od razlika u pogledu samog definisanja privatnosti, pojavile su se dileme u pogledu mesta prava privatnosti u sistemu ljudskih prava. U tom smislu, privatnost se obično određuje kao građansko ili političko pravo i to, pre svega, zbog toga što je kao takvo uvršteno u Povelju Ujedinjenih nacija. Ipak, osim prava neposredno vezanih za ličnost, može se reći da pravo privatnosti uključuje i pitanja vezana za određena ekonomska, kulturna i socijalna prava.[33] Kako se ističe: »...Studija Međunarodnog komiteta pravnika *(ICJ)* iz 1972. godine navela je stav iz knjige profesora Alana Vestina »Privatnost i sloboda« *(Alan Westin, »Privacy and Freedom«;* 1967), koja je imala izuzetan značaj za razvoj ove oblasti da u *savremenim državama, privatnost leži u samom biću slobode«.*[34]

U oblasti pravne zaštite privatnosti tzv. nordijsko pravo posebno je poznato po svojim rešenjima koja se oslanjaju na kombinaciju institucija javnog karaktera i specifičnih zakonskih regulativa.[35] Interesantno je istaći da je još 1967. godine na Konferenciji nordijskih zemalja koja je održana u Stokholmu u organizaciji Međunarodnog komiteta pravnika[36] usvojena deklaracija kojom je u praktičnom smislu određeno šta se pod pravnom privatnosti podrazumeva. U tom pogledu, pravo privatnosti obuhvata zaštitu od:

- mešanja u privatni život, porodicu i kućni život;
- mešanja u fizički i psihički integritet, moral i intelektualni život;
- napada na čast i dostojanstvo;
- prikazivanja u lažnom svetlu;
- objavljivanja nevažnih činjenica iz privatnog života koje čoveka izlažu sramoti;
- neovlašćena upotrebe imena, identiteta ili lika;
- špijuniranja, vrebanja, posmatranja i uznemiravanja;
- mešanja u korespondenciju;

[27] Arthur Schafer, *Privacy – A Philosophical Overview,* in »Aspects of Privacy Law«, Edited by Dale Gibson, Toronto, 1980. str. 6–7.

[28] Anne Wells Branscomb, Who *Owns Information: From Privacy to Public Access,* Basic Books, 1994.

[29] Arthur Schafer, *Privacy – A Philosophical Overview,* »Aspects of Privacy Law«, Edited by Dale Gibson, Toronto, 1980, str. 9.

[30] Alan Westin, *Privacy and Freedom,* Random House, New York, 1967, str. 7.

[31] James Michael, *Privacy and Human Rights – An International and Comparative Study, with Special Reference to Developments in Information Technology,* UNESCO Publishing, 1994, str. 1.

[32] Richard Lillich, *Global Protection of Human Rights,* u Theodor Meron (Editor), *Human Rights in International Law – Legal and Policy Issues,* Clarendon Press, Oxford, 1984, str. 147–149.

[33] James Michael, *op. cit.,* str. 1–2.

[34] James Michael, *op. cit,* str. 2.

[35] Uporedi: Jon Bing, *Transnational Data Flow and the Scandinavian Data Protection Legislation,* Scandinavian Studies in Law, 1980.

[36] Uporedi: Stig Strönholm, *Right of Privacy and the Rights of the Personality: A Comparative Study (Working Paper prepared for the Nordic Conference on Privacy organized by the International Commission of Jurists, Stockholm, May 1967), PA. Norstedt & Söners Förlag, Stockholm.*

– objavljivanja podataka koji su dati ili primljeni u uslovima obavljanja delatnosti profesionalnog poverenja;
– zloupotrebe privatne komunikacije, pismene ili usmene.[37]

ZAŠTITA LIČNIH PODATAKA U KOMPJUTERIZOVANIM INFORMACIONIM SISTEMIMA

U uslovima visoko razvijene informatičke tehnologije, pravna zaštita privatnosti manifestuje se, pre svega, kao pitanje pravne (i druge zaštite) zaštite ličnih podataka u kompjuterizovanim informacionim sistemima.[38] Međutim, pitanja koja problematika zaštite podataka otvara, posebno u oblasti vođenja evidencija od strane državnih organa i ovlašćenih nedržavnih subjekata,[39] veoma su različita.

Pre svega, problematika zaštite podataka u kompjuterizovanim informacionim sistemima može biti okrenuta *pravnim pitanjima* kako funkcionalnog, tako i organizacionog karaktera.

Od pravnih pitanja funkcionalnog karaktera naročito su značajna sledeća:

– *ograničavanje* raspolaganja određenim vrstama podataka (npr. lekarski izveštaji, ocena sposobnosti),
– *obaveza* davanja informacija nedržavnih subjekata (npr. banaka, bolnica) državnim organima i organizacijama (npr. ministarstvu finansija, zavodu za zaštitu zdravlja i sl.) i
– *obaveštavanje* građana o podacima koji se o njemu prikupljaju i u koju svrhu.

S druge strane, problematika zaštite podataka u kompjuterizovanim informacionim sistemima može biti okrenuta pravnim pitanjima *organizacionog* karaktera, kao što su:

[37] James Michael, *Privacy and Human Rights – An International and Comparative Study, with Special Reference to Developments in Information Technology,* UNESCO Publishing 1994, str. 14.

[38] Uporedi: Alan Westin, Michael Baker, *Databanks in a Free Society: Computers, Record Keeping and Privacy,* Quadrangle Books, New York, 1972.

[39] Uporedi: Društvo pravnikov v gospodarstvu Ljubljana, Inštitut za javno upravo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, *Pravni aspekti varstva in uporabe računalniških programov in podatkovnih baz,* Zbornik referatov s posavetovanja v Novi Gorici, 1988; Stevan Lilić, *Pravni aspekti zaštite u kompjuterizovanim službenim evidencijama,* Naša zakonitost, br. 5, 1989.

– *sastav i ovlašćenja posebnih organa* (npr. »ombudsmana« ili drugih »nacionalnih komisija«, »poverenika«, »registrara« za zaštitu podataka)[40] kojima je poveravano sprovođenje zakona i drugih mera o zaštiti podataka,
– *tehnički standardi* vođenja računskog centra i
– *stručna sprema i profesionalna etika* lica koja obrađuju podatake.

Međutim, osim zaštite podataka u pravnom smislu reči, veoma su značajna i pitanja u vezi obezbeđivanja podataka i integriteta kompjuterskih sistema u *bezbednosnom* (fizičkom) smislu.[41] Karakteristično je, a i razumljivo, da se pravna doktrina prevashodno bavi pravnim regulisanjem zaštite privatnosti i podataka, dok se područje bezbednosti sistema manje razmatra. Međutim ostvarivanje bezbednosti sistema podrazumeva, između ostalog, i pravno regulisanje i normiranje obaveznih standarda i normativa za tehničke izvršioce (npr. zavodi za informatiku i kompjuterski centri) i određivanja mera koje imaju za cilj obezbeđenje kompjuterizovanog informacionog sistema. Ove mere same po sebi mogu biti raznovrsne, i između ostalog obuhvataju:

– mere ostvarivanja (fizičke) bezbednosti i integriteta *tehničkih komponenata* kompjuterskog sistema (tj. hardvera), tj. postrojenja, opreme, terminala, konzola i slično,
– mere ostvarivanja (fizičke) bezbednosti i integriteta *programskih komponenti* sistema (tj. softvera), tj. programa, datoteka, banaka podataka itd,
– mere *fizičkog obezbeđenja* prostorija, zgrada, vozila i slično (od slučajnog ili namernog oštećenja),
– mere koje doprinose održavanju i povećanju *standarda* u profesionalnoj obučenosti osoblja;
– mera održavanja i unapređenja *»redovne operativne procedure«,* itd.[42]

Kako se ističe: »...Bezbednost kompjuterskog sistema predstavlja »kišobran« koji štiti hardverske i softverske elemente organizacije, kao i podatake i informacije koje se obrađuju kompjuterom od zloupotrebe,

[40] Uporedi: Stevan Lilić, *Data Protection Ombudsman,* Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, br. 3–4, 1990.

[41] Uporedi: U. S. *Government Policy to Improve Security of Telecommunications and Information Systems,* October 1985.

[42] Daniel Brooks, Susan Nycum, *Computer Crime – Prevention, Detection, Prosecution,* Law and Business, Inc., Harcourt Brace Jovanovich, Publishers, New York, 1983.

prevare, pronevere, sabotaže, namernog ili slučajnog oštećenja kao i od prirodnih nepogoda«.[43]

PRAVO PRIVATNOSTI I ZAKONODAVNA REGULATIVA

Imajući u vidu povećanu mogućnost zloupotrebe koja se može javiti zbog sve šire primene kompjutera i informacione tehnologije, posebno u odnosu na privatni život, mnoge zemlje, naročito razvijene, pristupile su ozbiljnom proučavanju ovog pravnog problema. Rezultat toga, bio je i donošenje odgovarajućih zakonskih i drugih propisa sa ciljem posebne i neposredne zaštite privatnosti i ličnih podataka. Osnovni motiv za pristupanje posebnom pravnom regulisanju prava privatnosti svodi se na neadekvatnost i neodgovarajuću primenljivost postojećih pravnih instituta i zakonskih propisa na novonastale situacije. Ovo iz razloga što se u razvijenim zemljama situacija tzv. relativne informacione izolovanosti pojedinca bitno promenila, pre svega usled spektakularnog razvoja tehnologije za tzv. elektronsko praćenje i nadzor pojedinca *(electronic surveillance and monitoring)* i okviru pojave tzv. kompjuterske države *(computer state)*.[44]

Prvi konkretni oblici zakonske zaštite ličnih podataka u kompjuterizovanim informacionim sistemima javljaju se pre tridesetak godina, a prvi posebni zakon koji neposredno reguliše pitanje zaštite podataka donela je, 1970. godine u Nemačkoj, savezna država Hesen.[45] U svetu su danas na snazi brojni zakoni koji regulišu materiju zaštite podataka i prava privatnosti.[46] Po pravilu, ova oblast reguliše se posebnim zakonima, odnosno, ukoliko je država federalnog tipa, i posebnim zakonima

[43] J. A. Van Duyn, *The Human Factor in Computer Crime,* Los Angeles, 1985, str. 4.

[44] Uporedi: David Burnham, *The Rise of the Computer State,* New York, 1979.

[45] Uporedi: Hans-Peter Gebbardt, *Rechtsgrundlagen des Datenschutzes sowie Datenschutz im Fernmeldewesen der Länder Schweiz, Frankreich, Bundesrepublik Deutschland, Großbritannien, Schweden, USA und Japan,* Datenschutz und Datensicherung, no. 10, 1988.

[46] Za uporedni pregled zakonodavstava pojedinih zemalja vidi: James Michael, *Privacy and Human Rights – An International and Comparative Study, with Special Reference to Developments in Information Technology,* UNESCO Publishing, 1994. i Vida Čok, Stevan Lilić, Dušan Vranjanac, *Zaštita ličnih podataka u kompjuterizovanim informacionim sistemima:* komparativno-pravna analiza, naučno-istraživački projekt, Institut za uporedno pravo, Beograd, 1987.

federalnih jedinica (npr. u Nemačkoj, SAD,[47] Kanadi[48] itd). Medutim, interesantno je istaći da je pitanje zaštite podataka u nekim zemljama regulisano neposredno i ustavima tih zemalja. Takav je, recimo, slučaj sa Španijom i Portugalom, i donekle sa našom zemljom (čl. 33. Ustava SRJ).

Priroda i stepen pravne zaštite podataka, u krajnjoj liniji, u zavisnosti je od stepena političkog značaja koji se pridaje ličnim pravima, odnosno, zaštiti prava privatnosti i ličnih podataka u odgovarajućim društvenim i političkim uslovima. Tako, »...Zvanični stavovi po ovim pitanjima određuju u kom obimu će se kretati zakonodavna aktivnost i druge mere u ovoj oblasti. (...) Zbog toga je nužno definisati pravne osnove državnih organa i drugih subjekata unutar opšteg zakonodavnog i institucionalnog okvira pravne zaštite«.[49]

Komparativno posmatrano, može se reći da se zakonodavna regulativa u ovoj oblasti kreće u dva osnovna pravca, u zavisnosti, pre svega, od konceptualnog stanovišta od kojeg se polazi pri određivanju osnova pravne zaštite. U tom smislu, može se uslovno razlikovati zakonodavna regulativa prava privatnosti karakteristična za *common-law* sisteme, od zakonodavne regulative o zaštiti podataka evro-kontinentalnih pravnih sistema.[50]

Ukoliko se pri određivanju osnovnih institucija zakonodavne regulative i mehanizama pravne zaštite polazi sa stanovišta »privatno-pravne« zaštite (ličnih prava i sloboda pojedinca), rezultat će, po pravilu, biti pravna zaštita prava »privatnosti« (a ne podataka) i donošenje posebnih »zakon o privatnosti«, kao što je slučaj sa većinom zemalja *common-law* tradicije, gde je ova oblast regulisana zakonom čije se sprovođenje, u suštini, ostvaruje preko sudova po osnovu »lične inicijative« (npr. *Privacy Act,* 1974. u SAD).

[47] Uporedi: Colin, Bennett, *Regulating Privacy: Data Protection and Public Policy in Europe and the United States,* Cornell University Press, Ithaca and London, 1992.

[48] Uporedi: Philip Osborne, *The Privacy Acts of British Columbia, Manitoba and Saskatchewan,* u »Aspects of Privacy Law« (Editor: Dale Gibon), Buttersworth, Toronto, 1980; Patrick Glenn, *The Right to Privacy in Quebec Law,* u »Aspects of Privacy Law« (Editor: Dale Gibon), Buttersworth, Toronto, 1980.

[49] G. L. Simons, *Privacy in the Computer Age,* NCC Publications, Manchester, 1982, str. 14.

[50] Vida Čok, Stevan Lilić, Dušan Vranjanac, *Zaštita ličnih podataka u kompjuterizovanim informacionim sistemima* – komparativno-pravna analiza, naučno-istraživački projekt, Institut za uporedno pravo, Beograd, 1987.

Interesantno je, međutim napomenuti da Velika Britanija, kao zemlja sa najjačom *common-law* tradicijom, nije pitanju zaštite podataka pristupila sa stanovišta tradicije svog pravnog sistema, već kontinetalnog: razlog za to bili su uslovi u vezi pristupanja Britanije evropskoj Konvenciji za zaštitu pojedinaca u odnosu na automatsku obradu ličnih podataka *(Data Protection Act,* 1984).[51]

S druge strane, ukoliko se pri određivanju osnovnih institucija zakonodavne regulative i mehanizama pravne zaštite polazi sa stanovišta ostvarivanja načela zakonitosti i pružanja »javno-pravne« zaštite pojedincu i građanima u odnosu na podatke o njima u kompjuterizovanim informacionim sistemima – rezultat će, po pravilu, biti donošenje zakona o »zaštiti podataka« (a ne o privatnosti). Takav je slučaj sa većinom zemalja evro-kontinentalnog pravnog sistema (npr. Francuskom, Nemačkom, Švedskom itd). Tako, francuski nosi naziv »Zakon o informatici, evidencijama i slobodama« *(Loi Relative á l'Informatique, aux Fichiers et aux Libertés,* 1978).[52] U oblasti zaštite podataka, može se reći da je francuski zakon, pre svega, zbog postojanja posebnog organa za zaštitu podataka, prototip zakonodavnog akta »javno-pravnog« karaktera. Zakonom je, između ostalog, formirano i posebno telo sa regulativnim, kontrolnim i nekim drugim ovlašćenjima – Nacionalna komisija za informatiku i slobode, tzv. CNIL *(Commišsion Nationale de l'Informatique et des Libertés).* Kao se ističe: »...Ovim Zakonom obrazuje se i CNIL, sa obeležjima jednog novog nezavisnog administrativnog tela, koje se, sa svojstvom pravnog lica nalazi u sastavu države – iako nema ni hijerarhijskih, ni starateljskih ovlašćenja i podleže samo sudskoj kontroli.«[53]

[51] *Data Protection Act* – United Kingdom, 12th, July 1984. Po svojoj strukturi, a posebno po svojoj sadržini, Zakon o zaštiti podataka sledi kontinentalne modele zakona, odnosno odstupa od tradicionalnog modela zemalja *common-law* sistema. Tako, Zakon o zaštiti podataka Velike Britanije, između ostalog, predviđa obrazovanje »Registrara za zaštitu podataka«, (Data *Protection Registrar)* tj. posebnog »matičara za zaštitu podataka«, koga imenuje Kruna i koji je praktično nezavisan od Vlade. Registrar je organ za zaštitu podataka sa ovlašćenjima sličnim ovlašćenjima »poverenika parlamenta«, odnosno ombudsmana. Registrar vrši registraciju svih korisnika kompjuterizovanih informacionih sistema za obradu ličnih podataka, kako u javnom, tako i u privatnom sektoru.

[52] *Loi No. 78-17 du 6 Janvier 1978 Relative á l'Informatique, aux Fichiers et aux Libertés* (Journal officiel du 7 Janvier 1978 et rectificatif au J. O. du 25 Janvier 1978).

[53] Herbert Maisl, *Etat de la Legislation Française et Tendences de la Jurisprudence Relatives à la Protection des données Personnelles,* Revue Internationale de Droit Comparé, No 3, 1987, str. 561.

Osim navedenih, postoje i specifični sistemi pravne zaštite privatnosti kao što je recimo, to slučaj sa Japanom. Polazeći od posebnih okolnosti pod kojima je ova zemlja, takoreći iz feudalnog sistema postala elektronska super-sila post-industrijskog društva, i pitanja zakonodavne regulative i pravnih mehanizama zaštite podataka, imaju svoje osobenosti. U tom smislu, karakteristično je da Japan nije doneo poseban zakon o zaštiti podataka (niti o zaštiti prava privatnosti), već je ustanovljen jedan poseban sistem »decentralizovane kontrole« u vezi zaštite podataka koju svako ministarstvo posebno sprovodi u svom resoru.[54] U mnogim zemljama pitanju privatnosti i odgovarajuće zakonodavne regulative pristupilo se organizovano i ozbiljno, što, između ostalog, pokazuje i primer Malte.[55]

Za bivše socijalističke zemlje bilo je karakteristično, uopšteno govoreći, da ovim pitanjima gotovo i nije posvećivana pažnja, uz obrazloženje da u ovim društveno-političkim sistemima nije postojala institucionalna protivrečnost između »javnih« i »privatnih« interesa, odnosno između društva (odnosno države) i pojedinca, te da se pitanje privatnosti kao takvo i ne postavlja. Međutim, još tokom vremena »glasnosti« i »perestrojke« u pojedinim zemljama (npr. u SSSR-u, i Bugarskoj), pojavili su se teorijske rasprave o primeni informatičke tehnologije u pravu, kao i posledice koje tim povodom proizilaze.[56]

Nakon pada Berlinskog zida 1989. godine, u mnogim evropskim zemljama u tranziciji posvećuje se odgovarajuća pažnja zakonodavstvu o zaštiti privatnosti. Tako su, recimo, Ustavom Mađarske obrazovana tri ombudsmana, za oblast prava manjina, ljudskih prava i posebno za zaštite podataka i slobode informisanja.[57] U tom smislu: »...Institucije javnog prava koriste se radi uvođenja jednog originalnog režima javnih sloboda, kao brana opasnostima od informatike sa kojima pojedinac

[54] *Protection of The Right to Privacy and The Issue of Making Government Information Public in Japan,* Prepared by The Local Authorities Systems Development Center, Japan, Special UN Program for Senior Government Officials, Stockholm 1985, str. 2.

[55] Joseph Cannataci, *Privacy and Data Protection Law: International Developments and Maltese Perspectives,* Complex, Norwegian University Press, Oslo, 1987.

[56] I. Z. Karas, *Pravovoe regulirovanie obščestvennih otnošenii v sfere informatiki;* Sovetskoe Gosudarstvo i Pravo, br. 3, 1987, str. 22-29; A.V. Litvinov, *Pravovie voprosi ohrani kompjuternoj informacii;* Sovetskoe Gosudarstvo i Pravo, br. 8, 1987, str. 84–88; Blgarska akademija naukii, *Pravo i informacija,* Sofia, 1981.

[57] Uporedi: Kolektiv autora (A. Blankenagel, D. Galligan, S. Lilić, S. Levinson, A. Sajo), Law, *Public Administration and Social Change,* Central European University Summer University, Budapest College, 1997, str. 95.

može da se suoči u svom svakodnevnom ličnom životu, i to kako u oblasti privatnog, tako u oblasti javnog života.[58] Osim toga, radi se o specifičnim institutima javnog prava kojima se štite podaci u službenim evidencijama administracije i koji se postepeno pretvaraju u jedan sveobuhvatni sistem kontrole.«[59]

Neslavni izuzetak u ovom pogledu je naša zemlja, koja sem nekih uopštenih ustavnih odredbi,[60] praktično nema nikakvu zakonodavnu regulativu vezanu za zaštitu podataka i privatnosti.[61]

MEĐUNARODNI STANDARDI ZAŠTITE PRAVA PRIVATNOSTI

Od naročitog značaja na planu zakonske regulative zaštite prava privatnosti i ličnih podataka su i međunarodni standardi u ovoj oblasti. Pre svega, radi se konvencijama, smernicama, preporukama i drugim dokumentima pojedinih međunarodnih organizacija kao što su:

– *Smernice-Preporuke Ujedinjenih nacija »Ljudska prava i naučni i tehnološki razvoj«* (UN Recommended Guidelines: Human Rights and Scientific and Technological Developments, 1980),

– *Konvencija Saveta Evrope o zaštiti pojedinaca u odnosu na automatsku obradu ličnih podataka* (Council of Europe Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data, 1981),

– Tzv. *Modifikovani predlog Evropske Zajednice* (European Community Modified Proposal) i, posebno,

[58] Uporedi: Guido Apla et alia, *L'informazione e i diritti della persona,* Jovene Editore, Napoli, 1983.

[59] Herbert Maisl, *Etat de la Legislation Française et Tendences de la Jurisprudence Relatives à la Protection des données Personnelles,* Revue Internationale de Droit Comparé, No 3, 1987, str. 562.

[60] Tako, odredba člana 33. Ustava Jugoslavije predviđa: »Jamči se zaštita podataka o ličnosti. Zabranjena je upotreba podataka o ličnosti van namene za koju su prikupljeni. Svako ima pravo da bude upoznat sa prikupljenim podacima o ličnosti koji se na njega odnose, kao i pravo na sudsku zaštitu u slučaju njihove zloupotrebe. Prikupljanje, obrada, korišćenje i zaštita podataka o ličnosti uređuje se saveznim zakonom«.

[61] Kao svojevrsni kuriozitet može se navesti da se nacrt saveznog zakona o ovoj materiji već više od pet godina nalazi u »redovnoj skupštinskoj proceduri«, sa neizvesnim izgledima da će biti usvojen u bližoj budućnosti.

– *Smernice Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD)* kojima se reguliše zaštita privatnosti i međudržavni protok ličnih podataka (OECD Guidelines Governing the Protection of Privacy and Transnational Flows of Personal Data, 1981).[62]

Stručna mišljenja, preporuke i smernice ovih tela i organizacija bitno su uticala na uobličavanje i donošenje odgovarajuće zakonodavne regulative u oblasti prava privatnosti i zaštite ličnih podataka. Gotovo sve zemalje koje imaju posebno zakonodavstvo kojim se reguliše problematika zaštite podataka, u manjoj ili većoj meri, obuhvataju određene osnovne i opšte kategorije koje su u kovencijama utvrđene međunarodnim standardima, odnosno kao zajedničke osnove ili opšti principi za zakonodavstva pojedinih zemalja.[63]

Posebna aktivnost na području zaštite podataka odvijala se pod okriljem Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD). Višegodišnji napor međunarodne grupe stručnjaka rezultirao je u donošenju »Smernica o zaštiti privatnosti i transnacionalnom prenosu ličnih podataka«, koje su objavljene kao preporuke za zakonodavnu regulaciju ovih pitanja od strane Saveta OECD-a.[64] Savet OECD-a preporučio je svojim članicama (Australija, Austrija, Belgija, Kanada, Danska, Finska, Francuska, Savezna Republika Nemačka, Grčka, Island, Irska, Italija, Japan, Luksemburg, Holandija, Norveška, Portugal, Španija, Švedska, Švajcarska, Turska, Velika Britanija i SAD), da u svoja nacionalna zakonodavstva ugrade načela izneta u Smernicama koja se odnose na zaštitu ličnih podataka. Ugradnja načela iz Smernica prepuštena je državama-članicama. Pri tome, ukazuje se na potrebu uzimanja u obzir specifičnosti svake zemlje, pre svega, onih koje proističu iz tradicije, osobenosti pravnih sistema, dostignutog stepena privrednog i kulturnog

[62] Za tekstove ovih dokumenata (na engleskom) vidi: James Michael, *Privacy and Human Rights – An International and Comparative Study, with Special Reference to Developments in Information Technology,* UNESCO Publishing, 1994.

[63] *Human Rights and Scientific and Technological Developments – Uses of Electronics Which May Affect The Rights of The Person and The Limits Which Should Be Placed In Such Uses In A Democratic Society* (Report of The Secretary-General), United Nations – E/CN. 4/1142, 31. I 1974; *Convention For The Protection Of Individuals With Regard To Automatic Processing Of Personal Data / Convention pour la protection des personnes a regard du traitement automatise des donnes a character personnel,* Conseil d'Europe, Strasbourg, 22. IX 1980; *Guidelines On The Protection Of Privacy* and *Transnational Flows Of Personal Data,* Organization for Economic Cooperation and Development, OECD Paris, 23. IX 1981.

[64] *Guidelines On The Protection Of Privacy and Transnational Flows Of Personal* Data, OECD, Paris, 23. IX 1981.

razvoja. Veoma je zanimljiva, i može biti višestruko korisna, posebno za zemlje koje u tom pravcu preduzimaju odgovarajuće korake (među kojima i za našu), geneza aktivnosti na proučavanju i izradi zakonodavne regulativne o zaštiti podataka od strane ove međunarodne organizacije. Početkom sedamdesetih godina u zemljama OECD-a organizovana je jedna posebna anketa – »Primena kompjutera i pitanje zaštite privatnosti – Anketa o zaštiti podataka« od desetak pitanja iz oblasti zaštite podataka i prava privatnosti u uslovima kompjuterizovanih informacionih sistema.[65] Nakon višegodišnjeg istraživanja, rezultati ovog poduhvata, bili su osnov za pristupanju izradi Smernica.[66] Tako, ove »...Odredbe preporučuju državama da (...) donesu odgovarajuće pravne akte, da obezbede potrebna sredstva za zaštitu prava pojedinaca, da predvide odgovarajuće sankcije i zahteve za naknadu štete i da sprečavaju diskriminaciju prema subjektima informacionih sistema.«[67]

ZAKLJUČAK

Na osnovu iznetog proizilazi da zaštita privatnosti i ličnih podataka dobija posebni značaj u uslovima masovne kompjuterizacije i razvoja informacione tehnologije. Ova situacija otvara i niz pravnih pitanja od kojih su dva osnovna. Prvo, koja je to prihvatljiva (pravna) granica dolaženja do i raspolaganja podacima iz privatnog života ljudi (npr. u slučaju krivične istrage, provere boniteta i sl.), i drugo, pod kojim je uslovima i uz koje je garancije dopušteno prikupljanje, objavljivanje i diseminacija ličnih podataka.

U razvijenim zemljama u kojima je povećana kompjuterizacija dovela do realnog ugrožavanja privatnog života, pristupilo se donošenju

[65] G. F. L. Niblett, *Computer Utilization and The Privacy Problem – The Privacy Questionnaire* str. 41.

[66] Odgovori su pokazali da u većini zemalja ne postoji precizna pravna definicija privatnosti, već da je eventualni pravni pojam izveden iz postojećih opštih pravnih principa. Po pravilu, umesto da se na pozitivno-pravni način odredi pravo privatnosti, zakonodavstvo većine članica sastoji se od skupa raznovrsnih ograničenja (npr. zabrane prisluškivanja, tajnost i nepovredivost lične korespondencije, kažnjivost za klevete itd). Ni u jednoj zemlji nisu postojali propisi koji bi se posebno odnosili na povredu prava privatnosti, odnosno, na zaštitu podataka. Odgovori su ukazivali kako na povećano interesovanje za pitanja zaštite podataka, tako i na neadekvatnost postojeće zakonodavne regulative.

[67] Lovro Šturm, *Pravni aspekti zaštite podataka u savremenim informacionim sistemima,* Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, br. 6, 1986, str. 660.

posebnih zakona o zaštiti privatnosti i ličnih podataka. S druge strane, u zemljama u kojima masovna kompjuterizacija još nije dobila opštedruštvene razmere zakonodavstvo o zaštiti privatnosti i ličnih podataka još uvek se nalazi u preliminarnim fazama. U ovim slučajevima čini se racionalim pristupiti odgovarajućim inicijativama za donošenje propisa o zaštiti privatnosti pre nego što kompjuterizacija dobije svoj pun zamah.

Kako se ističe: »...razmena informacija najčešće podrazumeva istovremeno vršenje osnovnog ljudskog prava, ali i značajne privredne delatnosti. Mogućnost da se kontroliše makar deo informacija o sopstvenoj ličnosti predstavlja samu srž ličnog identiteta i političke samostalnosti. (...) Međutim, raspolaganje takvim informacijama je od sve većeg značaja ne samo u ekonomskom smislu, već i u smislu političkog uticaja. Razvoj informatičke tehnologije je povećao prag rizika, kako u pozitivnom, tako i u negativnom smislu«.[68]

Naša zemlja i naši pravnici kao da se sve više okreću prošlosti, sve manje imajući u vidu pravne dileme koje nam donosi »budućnost koja je počela«. Iz tih razloga, pravna pitanja u vezi za pravom privatnosti i zaštitom ličnih podataka u kompjuterizovanim informacionim sistemima moraju u najbližoj budućnosti postati ne samo jedna od središnjih tema interesovanja zakonodavstva i sudstva, već i pravne nauke i prakse.

[68] James Michael, *Privacy and Human Rights – An International and Comparative Study, with Special Reference to Developments in Information Technology,* UNESCO Publishing, 1994, str. 135.